

О.М. БИКОВ*Олександр Миколайович Биков, доктор юридичних наук, професор, вчений секретар Інституту законодавства Верховної Ради України***ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ПРАВОЗАХИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ***

Конституційні реформи 2014–2018 рр. відродили увагу до наукових досліджень проблем конституціоналізму, удосконалення Конституції України, захисту конституційних прав і свобод людини, конституційних основ народовладдя та ін. При цьому одним із найбільш актуальних і практично значущих питань теорії та практики сучасного конституційного права є проблематика ефективного захисту конституційних прав і свобод людини в умовах євроінтеграції, а також проблематика ефективної правозахисної діяльності в умовах анексії АР Крим і тимчасової окупації окремих районів Донецької та Луганської областей.

Конституція України у ст. 3 визначає, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави»**. Також у Розділі II Основного Закону унормовується положення про захист прав і свобод людини, а також про покладення цього обов'язку на державу. Утім, слід погодитися із П. Корнієнком, який зазначає в рецензованій монографії, що нині важливими суб'єктами конституційної правозахисної діяльності є також територіальні громади, органи та посадові особи місцевого самоврядування, громадянське суспільство та його інститути, бізнес, власне – самі громадяни. Тобто, держава у ХХІ ст. втратила виключну монополію у правозахисній діяльності, але потенціал держав у механізмі конституційних прав і свобод далеко не вичерпаний.

У цьому сенсі наукова монографія П. Корнієнка «Конституційні основи правозахисної діяльності в Україні» вбачається актуальним і своєчасним дослідженням. Також слід звернути увагу на новизну постановки предмета цього дослідження.

Конституційні права та свободи людини, їх класифікація і систематизація, утвердження, реалізація та гарантування, формування міжнародних стандартів прав людини і їх імплементація в Україні стали традиційною сферою досліджень вітчизняних правознавців (М. Афанасьєва, М. Баймуратов, Ю. Барабаш, О. Батанов, О. Васильченко, Ю. Волошин, С. Головатий, М. Гультай, Т. Заворотченко, Є. Захаров, Ю. Кириченко, М. Козюбра, А. Колодій, О. Копиленко, А. Крусян, О. Лотюк, П. Любченко, Р. Максакова, Н. Мішина, О. Пушкіна, П. Рабінович, В. Речицький, М. Савчин, В. Серьогін, О. Скрипнюк, І. Сліденко, І. Словська, О. Совгіря, П. Стецюк, В. Федоренко, В. Шаповал, С. Шевчук, Ю. Шемшученко та ін.). Разом із тим переважна більшість таких досліджень не охоплюють проблематику конституційних основ правозахисної діяльності в Україні як самостійного виду юридичної діяльності.

У рецензованій монографії П. Корнієнка висвітлюються проблеми теорії та практики конституційної правозахисної діяльності в Україні, а також досліджуються основні суб'єкти, методи, механізми і форми діяльності щодо захисту основоположних прав і свобод людини. Також обґрунтовується поняття та зміст категорії «конституційна правозахисна діяльність», здійснюється періодизація генезису правозахисної діяльності та її конституювання в Україні, аналізується система конституційної правозахисної діяльності та основні її елементи.

Так, під конституційними основами правозахисної діяльності в Україні П. Корнієнко в підрозділі 1.1 і висновках монографії розуміє насамперед цілеспрямовану та структуровану правову діяльність органів державної влади і органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, а також інститутів громадянського суспільства та бізнесу щодо захисту і поновлення утверджених та гарантованих Конституцією України прав і свобод людини. Названі суб'єкти правозахисної діяльності, на думку вченого, мають бути не лише конкурентними у здійсненні правозахисної діяльності й змагатися за ефективність її здійснення, а й повинні здійснювати координацію та консолідацію такої діяльності.

© О.М. Биков, 2018

* Рецензія на кн.: *Корнієнко П.С.* Конституційні основи правозахисної діяльності в Україні : монограф. / П.С. Корнієнко. – К. : Вид-во Ліра-К, 2018. – 380 с.

** Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Цікавим і змістовним є підрозділ 2.1 монографії П. Корнієнка, присвячений генезису конституційної правозахисної діяльності в Україні з часів Київської Русі до сьогодення. Заслуговує на увагу науковців і періодизація становлення та розвитку конституційної правозахисної діяльності в Україні: 1) IX ст. – 1710 р. – доконституційний (статутний) період становлення правозахисної діяльності на Українських землях; 2) 1710–1918 рр. – утвердження конституційних основ правозахисної діяльності у Конституції Пилипа Орлика 1710 р. та її розвиток в діяльності українських громад у бездержавний період; 3) 1918–1921 рр. – закріплення основ правозахисної діяльності в конституційних актах доби національно-визвольних змагань в Україні; 4) 1921–1991 рр. – утвердження т.з. «радянської моделі» правозахисної моделі та розвиток у 1960–1990 рр. національного дисидентського правозахисного руху; 5) 1991–1996 рр. – формування конституційних основ правозахисної діяльності в Україні та затвердження їх в Конституції України 1996 р.; 6) 1996–2014 рр. – розвиток конституційних основ правозахисної діяльності та утвердження спеціальних правозахисних інституцій – Конституційного Суду України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та ін.; 7) 2014 р. – до сьогодні – трансформація конституційної правозахисної діяльності в умовах боротьби за поновлення територіальної цілісності України і реалізації курсу держави на євроінтеграцію.

У роботі П. Корнієнка також приділяється увага питанню пріоритетності утвердження та захисту прав і свобод людини та громадянина в діяльності Української держави, передусім органів державної влади із загальною (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України та інші центральні органи виконавчої влади, суди загальної юрисдикції тощо) та зі спеціальною компетенцією (Уповноважений Верховної Ради України і система спеціальних омбудсменів; система безоплатної правової допомоги; Конституційний Суд України у частині реалізації інституту конституційної скарги) у сфері захисту прав і свобод людини.

Щодо системи правозахисної діяльності в Україні, П. Корнієнко вбачає, що вона поєднує в собі усталені та динамічні елементи, але не може підмінити собою відповідну конституційно-правову діяльність – цілеспрямовані процеси активної взаємодії людини і суб'єктів правозахисної діяльності з метою захисту та поновлення прав і свобод людини у спосіб та у формах, встановлених Конституцією України. Забезпечення відповідного процесу, вважає вчений, здійснюється через механізм правозахисної діяльності, під яким слід розуміти встановлену Конституцією та законами України взаємозумовлену сукупність нормативно-правових (міжнародних і національних актів) та інституційних правових інструментів забезпечення ефективного захисту й поновлення конституційних прав і свобод людини.

У монографії П. Корнієнка також досліджується професійна правозахисна діяльність адвокатури як ефективного інституту захисту конституційних прав і свобод людини в Україні. Зокрема, у післямові автор пише, що після судової реформи, започаткованої в 2016 р., адвокати стали виключно важливим елементом захисту прав і свобод людини у судовому процесі. Частина друга ст. 131-2 оновленої Конституції України гарантувала незалежність адвокатів, а частина четверта цієї ж статті встановила, що «виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення». Це сприяло тому, на переконання автора, що, з одного боку, сформувався феномен «монополії адвокатури» у судових процесах, а з іншого боку – посилилась ефективність захисту законних інтересів, прав і свобод людини і громадянина в судах через надання таким громадянам своєчасної та професійної правничої допомоги, передбаченої ст. 59 Основного Закону.

Також розглядаються особливості правозахисної діяльності вітчизняних і міжнародних правозахисних організацій та правозахисний потенціал громадянського суспільства в цілому. Здійснюється постановка питання про зміну розвитку громадянського суспільства в Україні з мобілізаційної моделі (2013–2016 рр.) на правозахисну модель (2016–2018 рр.).

Очевидно, що рецензована монографія П. Корнієнка, виходячи із значної кількості посилань на його ж попередні публікації, отримає свій розвиток у подальших дослідженнях як цього, так і інших учених. У цьому аспекті перспективним вбачається дослідження методологічних аспектів правозахисної діяльності, а також порівняння вітчизняної моделі правозахисної діяльності з подібними моделями у державах-учасниках ЄС і інших державах світу, в яких правозахисна діяльність має успіх.

Тому монографія П. Корнієнка «Конституційні основи правозахисної діяльності в Україні» є важливим доробком у вітчизняній науці конституційного права, що заслуговує високої оцінки та стане в пригоді досвідченим і починаючим ученим-конституціоналістам, правозахисникам, усім, хто цікавиться проблематикою утвердження та захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні.